

UN TIP SPECIAL RECENT DE CONVERSIUNE

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN

Academia Română / Facultatea de Litere, Universitatea din București
g_dindele@yahoo.com

Cuvinte-cheie: *neologism, prefixare, conversiune, procedee concurente.*

Keywords: *neologism, prefixation, conversion, competing procedures.*

1. INTRODUCERE

Pornind de la DOOM³, care înregistrează un mare număr de neologisme, inclusiv de prefixe neologice și de utilizări speciale ale acestora, ne propunem să urmărim ocurențele unei serii de prefixe neologice, pentru a semnala un tipar derivativ special, caracterizat, simultan, prin efect derivativ (prefixare) și efect de conversiune (de recategorizare). Recategorizarea îl îndepărtează de tiparele curente prefixate, a căror caracteristică este de a nu schimba clasa lexico-gramaticală a bazei. Astfel, un prefix neologic ca *anti-* apare atât în tipare derivative prototipice, care păstrează calitatea morfologică a bazei (*anti-* + *rad(ical).adj.* > *adj.*; vezi adjectivele +*antiamerican*¹, +*anticeaușist*, +*anticelulitic*, +*antidogmatic*, +*antieuropean* etc.), cât și în tipare speciale, care modifică clasa lexico-gramaticală a bazei, convertind radicalul substantival în adjectiv categorial/relațional invariabil (*anti-* + *rad.sb.* > *adj.inv.*; vezi utilizările adjectivale +*antiavort* (*lege antiavort*), +*antibullying* (*măsuri antibullying*), +*anticalcar* (*produse anticalcar*), +*anticearcăn* (*cremă anticearcăn*), +*anticoronavirus* (*medicamente anticoronavirus*), +*antifraudă* (*măsuri antifraudă*) etc. Tiparul special avut în vedere evidențiază un proces derivativ desfășurat în două etape: (i) prefixarea unui radical substantival, în urma căreia se păstrează clasa morfologică a substantivului (*calcar* > *anticalcar*, *fraudă* > *antifraudă*); (ii) recategorizarea substantivului ca adjectiv relațional invariabil (*cremă anticearcăn*, *măsuri antifraudă*), etapă marcând o profundă modificare morfosintactică. Semnele conversiunii/recategorizării sunt: morfologic, intervine invariabilitatea formei substantivale; sintactic, forma recategorizată se așază într-o poziție specifică noii clase (în cazul nostru, de modificador postpus, poziție specifică adjectivului categorial).

¹ Preluăm convențiile grafice din DOOM³, notând cu semnul „+”, așezat în fața cuvântului, toate cuvintele nou introduse în DOOM³, și cu semnul „!”, modificările de interpretare sau de înregistrare față de edițiile anterioare.

Vom analiza, în cele ce urmează, prefixele neologice *anti-*, *contra-*, *non-*, *post-*, *pro-*, examinând tipologia formelor în care sunt înregistrate. Vom analiza atât vechile formații, care indică înregistrările din ediția anterioară (DOOM²), cât și noile formații din DOOM³, deci ceea ce apare notat prin semnul „+” așezat la stânga cuvântului.

2. TIPOLOGIA APARIȚIILOR LUI ANTI-

DOOM³ înregistrează următoarele tipuri de formații:

(i)

anti- + rad.adj. > adj.var.

Tiparul (i) înregistrează utilizarea prefixului *anti-* cu radicali adjectivali, rezultând adjective variabile derivate prefixal precum: *antialgic*, *antidogmatic*, *antieuropian*, *antievreiesc*, *antihipertensiv*, *antimicotic*, *antinazist*, *antiparazitar*, *antipornografic*, *antipsihotic*, *antireformist*, *antisovietic*, *antistatic*, *antitotalitar*. Toate sunt formații nou înregistrate în DOOM³, la care trebuie adăugate numeroasele exemple care vin din ediția precedentă: *antialergic*, *antiartistic*, *antiasmatic*, *antiatomic*, *antimuncitoresc*, *antinațional*, *antitermic* etc.

(ii)

anti- + rad.adj. > subst. *pluralia tantum*

Tiparul (ii) cuprinde utilizarea substantivală, ca efect al conversiunii prin elipsă, a adjectivelor obținute sub (i). Cele mai multe sunt substantive neutre *pluralia tantum* cu pluralul în *-e*, unde *-e* reflectă, la origine, desinența adjectivală pentru feminin plural (~~*medicamente*~~ *anticoagulante*, *antiparazitare*, *antialgice*, *anticoncepționale*, *antidepresive*, *antihipertensive*, *antinefritice*, *antiparazitare*, *antipsihotice* etc.). Mai puțin numeroase sunt formațiile masculine variabile, cu pluralul în *-i*; tipul: *antidetontan* – *antidetonanți*, *antioxidant* – *antioxidanți*, *antipoluant*, – *antipoluanți*; și mai puține sunt formațiile ca feminine singular; vezi *antiaeriană* „artilerie” (~~*artilerie*~~ *antiaeriană*)².

² Tipul de conversiune (ii) din adjectiv în substantiv (tiparul cu substantive *pluralia tantum*) este înregistrat în Pană Dindelegan 2003, fiind analizat mai ales pentru consecințele flexionare ale clasei nou formate, care se încadrează în genul feminin și primește la plural desinența *-e*. Într-o avalanșă de împrumuturi recente angajate în clasa neutrelui (subclasa celor cu desinența de plural *-uri*), conversiunea de tip (ii) aduce un tipar diferit, cu o „deschidere” spre clasa femininului și spre desinența *-e*.

(iii)

anti- + rad.subst. > subst.var.

Tiparul (iii) înregistrează utilizarea prefixului *anti-* cu radicali substantivali, rezultând substantive variabile derivate prefixal precum: +*antiacid*, *antiartă*, +*antiavort*, *antibiogramă*, +*antibullying*, +*anticalcar*, +*anticeaușism*, *anticomunism*, *antidoping*, *antidrog*, *antimaterie*, +*antireformă*, *antișoc*, *antivirus* etc. Exemplele aparțin atât formațiilor noi, indicate prin „+”, cât și formațiilor venind din ediția anterioară (tot ce nu este marcat prin „+”).

(iv)

anti- + rad.subst. > adj.invar.

Înrudită cu utilizarea (iii) este utilizarea prefixului *anti-* tot cu baze substantivale în tipare sintactice care transformă baza substantivală într-un adjectiv invariabil de tip categorial, blocându-i flexiunea. Tiparul neologic invariabil este deja înregistrat în DOOM² (vezi adjectivele invariabile: *antidoping*, *antidrog*, *antidumping*, *antifurt*, *antiglont*, *antimafia*, *antipolio*, *antiporno*, *antișoc*, *antitanc*, *antitero*)³; DOOM³ adaugă un număr mare de formații noi: +*antiavort* (*măsuri* ~), +*antiblocare* (*dispozitiv* ~), +*antibullying* (*măsuri* ~), +*anticalcar* (*dispozitiv* ~), +*anticearcăn* (*cremă* ~), +*anticoronavirus* (*vaccin* ~), +*anticorupție* (*legi* ~), +*anticriză* (*măsuri* ~), +*antifraudă* (*dispozitiv* ~), +*antifumat* (*medicament* ~), +*antiimigrație* (*măsuri antiimigrație*), +*antiincendiu* (*măsuri* ~), +*antiîmbătrânire* (*cremă* ~), +*antiimigrație* (*legi* ~), +*antiîngheț* (*măsuri antiîngheț*), +*antireformă* (*măsuri* ~), +*antirid* (*creme* ~), +*antitrafic* (*soluții* ~), +*antivirus* (*medicament* ~).

DOOM³ indică două interpretări posibile pentru construcții apropiate, interpretând tiparul fie ca derivat prefixal participând la fenomenul de conversiune (vezi mulțimea adjectivelor invariabile din DOOM³), fie, mai rar, ca prepoziție în construcții de tipul: *pretexte anti vaccin* (p. 253), prepoziție cu regim de caz neutru⁴. Cele două interpretări au efecte importante de grafie: legarea componentului *anti-*, în cazul conversiunii (*antifraudă*, *antireformă*), dar separarea grafică, în cazul interpretării prepoziționale (*luptă antifraudă* (prefix) vs *luptă anti reformă* (prepoziție)). Interpretarea prepozițională, prezentă și în contexte nonadjectivale (vezi: *a vota anti democrație*), are drept efect interpretarea formantului adjectival ca prefixoid și, deci, interpretarea tiparului adjectival ca tipar de compunere.

³ Tiparul de conversiune (iv) este înregistrat, cu numeroase exemple (culese din mass-media sau incluse în DCR), în Dediu et alii 2004: 101–104.

⁴ Se include în clasa câtorva prepoziții neologice care nu acceptă acuzativ flexionar (altfel spus, nu aparțin tiparului prototipic: *cu mine*, *despre tine*), ci o formă nespecificată de caz, sincritică cu nominativ-acuzativul (*contra cost*, *via București*, *per bucată*). Dar, spre deosebire de prepoziția neologică apropiată *contra*, care apare în construcții paralele, cu genitivul și cu o formă nespecificată (*contra fraudei* vs *contra fraudă*), *anti* nu acceptă contexte de genitiv (**anti fraudei*).

Interpretarea prepozițională are drept efect și posibilitatea de a apărea adverbial, prin ștergerea complementului (*Votează anti*), ceea ce caracterizează și alte utilizări prepoziționale convertite, prin elipsă, în adverbe (*Bei ceaiul cu zahăr sau fără?*).

3. TIPOLOGIA APARIȚIILOR CELORLALTE PREFIXE NEOLOGICE

Precum *anti-*, acționează derivativ și alte prefixe și prefixoide; vezi prefixele neologice *contra-*, *non-*, *post-*, *pro-*, ocurente, ca și *anti-*, în aceleași tipuri de contexte, cu diferențe de la unul la altul în ce privește frecvența de apariție a unui tipar sau a altuia.

(i) Selectează radicali adjectivali și creează adjective prefixate care păstrează clasa morfologică a bazei; *contra-* apare rar în acest tipar (*contraproductiv*, *contrapunctiv*); dimpotrivă, *non-*, *post-* și *pro-* sunt mult mai frecvente în derivate prefixate adjectivale (+*nonbinar*, +*nonfigurativ*, +*noninvaziv*, +*nonverbal*; *postdecembrist*, *postelectoral*, *posteminescian*, +*postmodern*; +*proactiv*, +*probiotic*, *profascist*, *profeminist*, *pronazist*).

(ii) Selectează baze substantivale și creează substantive prefixate care păstrează clasa morfologică a bazei; *contra-*, precum și celelalte două apar destul de frecvent în tiparul (ii); vezi *contraargument*, *contratac*, *contracandidat*, *contracurent*, *contraexpertiză*, *contraperformanță*, *contrarevoluție*; *nonconformism*, *nonprofit*, *nonvaloare*, *nonviolență*; *post-Brexit*, *potcomunism*, *postintervenție*; +*prodemocrație*, +*postpandemie* etc. În cazul lui *contra-*, *post-*, *pro-*, sunt selectate și baze verbale, derivatele păstrând clasa verbală a bazei (*contraataca*, *contrapune*; *postdata*; *postpoziționa*; *procrea*, *proscrie*).

(iii) Apar în tipare speciale cu substantive utilizate ca adjective invariabile; vezi prefixele: *pro-* (*guvernare pro-UE*), *contra-* (*măsuri contrareformă*), *non-* (*organizație non-profit*), *post-* (*perioadă postadopte*, *tratament postinternare*, *măsuri postpandemie*).

Același este și tratamentul a numeroase prefixoide (*aparate audio*, *conducători auto*, *alimente bio*, *asigurări casco*, *melodii disco*, *produse eco*, *aparate foto*, *concursuri hipo*, *medicamente hipo*⁵, *formațiuni neo*, *transmisie radio*, *modă retro*, *formații tehn*o, *înregistrări video*).

4. PRODUCTIVITATE ȘI CONCURENȚĂ

Ca tipare neologice recente de conversiune, tipurile (iv) de sub 2.2.1 și (iii) de sub 2.2.2, pe de o parte, și (ii) de sub 2.2.1, pe de altă parte, primul ca recategorizare adjectivală, iar al doilea ca recategorizare substantivală, au mare

⁵ De observat ambiguitatea prefixoidului *hipo-*, cu cele două semnificații omonimice („legat de cai” vs „legat de hipotensiune”).

extindere în etapa actuală de limbă. DOOM³, prin numărul mare de înregistrări, dă măsura acestei extrem de largi utilizări.

Ponderea crescută a adjectivelor invariabile, rezultând din conversiunea ca adjectiv, are efecte imediate asupra organizării și funcționării grupului nominal românesc. Dacă adăugăm și poziția fixă, postnominală, caracterizând sistematic clasa adjectivelor categoriale (de altfel, cea mai mare parte dintre adjectivele recent împrumutate au comportament de adjective categoriale/relaționale), există premise pentru scăderea rolului acordului în coeziunea grupului nominal românesc actual și pentru o topică mai rigidă a componentelor grupului.

Același prefix sau prefixoid poate apărea în tipare derivative prototipice, fără schimbare de clasă lexico-gramaticală, dar și în tipare noi, cu substantivul convertit în adjectiv invariabil (vezi sinonimia *măsurî antialcool* = *măsurî antialcoolice*, *medicamente antialergie* = *medicamnte antialergice*, *campanii antiporno* = *campanii antipornografice*, *măsurî postpandemie* = *măsurî postpandemice*).

În cazul lui *anti-*, utilizările moderne (bogat consemnate în DOOM³) înregistrează două tipuri speciale de conversiune. Unul rezultă din conversiunea prin elipsă a centrului substantival, noua formație devenind substantiv *plurale tantum* (adj. *alergic* > adj. *antialergic* > subst. pl. *antialergice*; vezi *eficiența antialergicilor*); altul rezultă din conversiunea ca adjectiv invariabil a derivatului substantival (subst. *fraudă* > subst. *antifraudă* > adj. inv. (*măsurî*) *antifraudă*). DOOM³ înregistrează și o a treia utilizare privind comportamentul prepozițional (și, implicit, prin elipsă, adverbial), cu urmări importante de grafie; situația este semnalată în DOOM³ ca: *votează anti guvern*, *votează anti*). Într-un context cu regent nominal, interpretarea lui *anti-* se ambiguizează; o construcție precum *măsurî antiguvern/anti guvern* acceptă două grafii, ca efect al interpretării ca prefix sau ca prepoziție.

SURSE

- DCR, Florica Dimitrescu, 1997, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a doua. București: Editura Logos.
- DOOM², Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), 2005, *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a a II-a. București: Editura Univers Enciclopedic Gold.
- DOOM³, Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), 2021, *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a revăzută și adăugită. București: Editura Univers Enciclopedic Gold.

BIBLIOGRAFIE

- Brăescu, Raluca, 2021, „Aspecte privind substantivizarea adjectivului. Observații pornind de la DOOM³”, LR LXX, nr. 3 (sub tipar).
- Dediu, Cristina, Raluca Dincă, Adina Dragomirescu, Ionuț Geană, 2004, „Adjectivul invariabil nepronominat în română actuală”, în *Tradiție și inovație în studiul limbii române*. București: Editura Universității din București, 97–109.

- Până Dindelegan, Gabriela, 2003, „Aspecte ale substantivizării în româna actuală. Forme de manifestare a substantivizării adjectivului”, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale* (II). București: Editura Universității din București, 23–41.
- Vintilă-Rădulescu, Ioana, 2021, *Notă asupra prezentei ediții*, în DOOM³, *Introducere*, 9–211.

A SPECIAL RECENT TYPE OF CONVERSION

Abstract

The author investigates the rich material offered by DOOM³, referring to a special recent type of conversion which deals with neological roots and originates in two successive processes: prefixal derivation followed by conversion (noun *fraudă* ‘fraud’ > noun *antifraudă* ‘antifraud’ (prefixation) > invariable adjective *măsuri antifraudă* ‘anti-fraud measures’ (conversion)).